

Gunnar Westin Silverstolpe – folkbildare, poet och naivistisk nationalekonom

*Johan Lönnroth*¹

”I Göteborg skrivs inga dikter, bara fakturor” är ett talesätt med osäkert ursprung. Andra uttalanden i samma riktning kan däremot beläggas. Så skrev till exempel Bjørnstjerne Bjørnson i ett argt brev på 1870-talet till *Handelstidningens* ägare och redaktör S. A. Hedlund att Göteborg var ”Nordens räste by” och att staden dominerades av ”pængerne, maten, vinet, liderligheten i det stille”.²

Men bilden av Göteborg som opoetisk är inte entydig. Här verkade faktiskt både Tomas Thorild och Viktor Rydberg om än inte så länge. Och numera brukar vi lokalpatriotiska göteborgare också gärna hävda den göteborgska kulturens särart, mer folkligt förankrad och mera grundad på idealitet än den stockholmska kulturelitens statligt finansierade ”finkultur”. Också Bjørnson erkände att här fanns ett kulturintresse, representerat av S. A. Hedlund, även om denne var en ”røst i ørkenen”.

Att det fanns vänner till både kultur och affärer här visade sig också i striden om inriktningen vid grundandet av en högskola i Göteborg. S. A. Hedlund ville ha en ”fri akademi” – ett begrepp han lanserade i samförstånd med Viktor Rydberg. Hedlund hävdade att sann bildning återfinns lika ofta hos den enkle mannen av folket som hos den som läst böcker och tagit examina. Han ville ha en utbildningsinrättning där alla intresserade skulle kunna delta och lyssna på lärda föreläsningar och därmed bli en motvikt till det ”materialistiska åskådningssätt och lif” som fanns i Göteborg. Högskolan skulle vara examensfri. Hedlund såg nämligen examina som ”skråprivilegier för de lärde”.³

Hedlund tog initiativ till folkbildande föreläsningar i friakademisk anda redan innan högskolan kom till och han motio-

nerade till stadsfullmäktige om stöd för detta. Donationer gjordes redan på 1870-talet till en högre utbildningsanstalt. Stadsfullmäktige tillsatte en beredning med Hedlund som ordförande. Den lämnade sitt betänkande i april 1886. Man föreslog där en högskola i huvudsak i enlighet med Hedlunds idéer. Men stadsfullmäktige biföll inte detta förslag utan tillsatte en ny beredning där också Hedlunds motståndare med *GP*-redaktören Fredrik Åkerblom i spetsen fanns med. Åkerblom ville ha en högre merkantil utbildning och ingen fri akademi. Ett argument han använde var att mest kvinnor gick på de av Hedlund inspirerade föreläsningarna och att detta visade att den fria akademien ”inte skulle ge utdelning på kunskapsaktierna utöver fruntimmerskonversationens område”.⁴

Nu ingrep generaldirektören i fångvårdsstyrelsen Sigfrid Wieselgren och bankiren Oscar Ekman. De lyckades övertala David Carnegie att donera hela 500 000 kronor till en högskola under villkoret att inriktningen skulle bli en kompromiss mellan Hedlunds akademi och Åkerbloms handelshögskola. I maj 1887, innan den nya oeniga beredningen hunnit lägga sina förslag, bekantgjordes donationen i stadsfullmäktige. Både Hedlund och Åkerblom fick ge upp. Kompromissbeslutet kunde tas i bred enighet i stadsfullmäktige i november 1887.⁵

Nationalekonomin och den nya handelshögskolan

Spänningsförhållandet mellan det som Lindberg & Nilsson kallar det merkantila spåret och det friakademiska spåret levde vidare när högskolan rekryterade sina första professorer. När Henrik Hedlund, brorson till S. A. och litteraturhistorikern Karl Warburg 1901 lyckades övertala grosshandlaren August Röhss att ge pengar till en professur i nationalekonomi vid Göteborgs högskola blev ämnesrubriken nationalekonomi och sociologi. Det var uppenbart att sociologi togs med för att ge ämnet en bredare mer humanistisk inriktning. Kanske var syftet också att utestänga Gustav Cassel från konkurrensen. På motsvarande sätt togs etnografi med i den första geografiprofessuren, också den ingick liksom en statskunskapsprofessur i donationen från Röhss.

Populära handelshögskolekurser

Ämnet nationalekonomi präglades vid denna tid av övergången från en socialkonservativ alternativt marxistisk och historisk tysk ämnestradition till en brittisk/österrikisk marginalistisk skola, som hade de nya naturvetenskaperna som metodologisk förebild. Kombinationen nationalekonomi och sociologi var som skraddarsydd för den tyskorienterade Gustaf Steffen och han erhöll också tjänsten. Nationalekonomiämnet i Göteborg fick därmed från början en mer sociologisk/humanistisk inriktning än i Lund, Uppsala och Stockholm, där ämnet betecknades nationalekonomi med finansrätt.⁶

Vad Steffen ville göra med sitt ämne framgår av en text skriven några år efter det han fått sin professur. Där skrev han att samhällsforskarens uppgift var att beskriva samhällets "själstillstånd" och hävda alla samhällsklassers "oumbärlighet" och därmed dämpa den "bittra fejden mellan klassintressen med blind klass-egoism". Samhällsforskaren måste också få detta medvetande om det goda samhället att tränga ned i skolsystemet. Detta var en viktigare uppgift än den snäva yrkesutbildningen. Den bildning, som det ålåg skolan att bibringa borde "varken vara klassisk, naturvetenskaplig eller praktiskt yrkesmässig, utan allmänt medborgerlig ... modärnt humanistisk och samhällsvetenskaplig på en gång".⁷

De som höll fast vid det merkantila spåret kunde rimligen inte vara nöjda med Steffens ämnesdefinition. Det fanns pengar kvar i Röhss donationsfond och när Axel Carlander motionerade 1906 i Göteborgs Handelskammare om att anslå pengar ur fonden för att stödja inrättandet av en handelshögskola ville han bara se Steffens professur som ett första steg. Carlander erinrade om att "i utlandet har man kommit till insikt om att ett högt bildat, vidsynt och med samtidens alla användbara vetenskapliga resurser utrustat köpmannastånd är en av de bästa hävstångarna för ett lands ekonomiska utveckling".⁸

Carlander var för tidigt ute, men där fanns redan ett embryo till en högre utbildning i motionens anda i form av kvällsföreläsningar om ekonomi och handel, främst riktade till stadens växande tjänstemannaklass. Föreläsningarna var populära. Utöver Steffen bjöds också in som föreläsare Eli Heckscher, den ledande mannen bakom Handelshögskolan i Stockholm. Genom en specialriktad donation från Johan Ekman 1915 och ytterligare

pengar ur stadens Renströmska fond till dessa så kallade handels-högskolekurser växte opinionen för en handelshögskola också i Göteborg.⁹

Vid världskrigets slut var tiden mogen för Axel Carlander att återkomma till sitt motionskrav. Ett antal nya donationer gjordes och Carlander blev av stadsfullmäktige förordnad till ordförande i en kommitté, som föreslog att ett helt års utdelning från August Röhss fond skulle gå till upprättandet av en handelshögskola. Den 27 mars 1919 kom frågan upp i stadsfullmäktige. Vice ordföranden Bernhard Florén höll huvudanförandet och sa bland annat¹⁰:

Det ställs ökade krav på handels utövare ... Det gäller att göra dem skickade att upptaga kampen med de stora nationernas köpmän och göra vårt land fritt från det beroende, vari det förut stått och till dels ännu står till utlandet ... vapnet i striden är kunskap.

Vid tidigare diskussioner hade socialdemokratin, som nu var största parti i stadsfullmäktige, tvekat om att satsa pengar på ett projekt som var så förknippat med det borgerliga Göteborg. Men nu var man ett etablerat parti som i nationens och stadens intresse samarbetade med andra.

Förslaget gick igenom under allmän enighet. Axel Carlander utsågs till förste ordförande i Handelshögskolans styrelse. Verksamheten skulle starta hösten 1922 och styrelsen för handels-högskolekurserna skulle inlemmas i styrelsen för den nya högskolan. Arbetslöshetskrisen innebar en fördröjning. Först från hösten 1923 tog den nya högskolan emot sina första reguljära studenter.

Konkurrensen om den första professuren

Frågan var nu om man skulle kunna få kvalificerade befattningshavare på den nya högskolan i konkurrens främst med den nu väletablerade motsvarigheten i Stockholm. I motsats till Steffens professur vid Göteborgs högskola var ämnet nationalekonomi nu rubricerat som enbart nationalekonomi. Man lyckades värva fyra högt kvalificerade sakkunniga till professuren – Sven Brisman, Eli Heckscher, Emil Sommarin och Gustaf Steffen. Att alla fyra hade en mer praktisk och pedagogisk inriktning än de ledande teoretikerna Knut Wicksell och Gustav Cassel

säger troligen något om vilken sorts professor man ville ha. Det faktum att de två förstnämnda var borgerliga medan de två andra var socialdemokrater gav också god politisk balans.¹¹

Tre kandidater ammalde sig som sökande: docenterna Sven Helander och Arthur Montgomery samt filosofie doktorn Gunnar Westin Silverstolpe. Alla sakkunniga utom Steffen satte Silverstolpe som etta före Montgomery och förklarade båda professorskompetenta. Brisman och Heckscher inkompetensförklarade Helander medan Sommarin ansåg honom med tvekan kompetent. Steffen däremot satte Helander som etta och förklarade Montgomery inkompetent. Resultatet blev att Silverstolpe fick professuren.

Även om denna text främst ska handla om Silverstolpe, är det svårt att låta bli att också ta upp orsaken till den stora skillnaden mellan Steffens och de övriga sakkunnigas bedömning av Helander. Denne klagade också i flera långa inlagor mot hur tre av de sakkunniga hade behandlat honom. I den diskussionen fanns det en tydlig koppling till de gamla motsättningarna i Göteborg mellan företrädare för olika syn på högskoleutbildning i allmänhet och nationalekonomiämnet i synnerhet.

Sven Helander var, liksom Montgomery, född 1889 men hade trots sin relativa ungdom en mycket omfattande produktion bakom sig. Han hade, liksom för övrigt Steffen, till stor del utbildat sig i Tyskland och avlagt doktorsexamen där. En stor del av hans produktion var skriven på tyska. Han förordnades 1915 till föreståndare för de särskilda handelshögskolekurserna i Göteborg och blev snart därefter utnämnd till docent vid Göteborgs högskola.

Brisman uppehöll sig i sitt utlåtande främst vid Helanders vetenskapsteoretiska verk *Die Ausgangspunkte der Wirtschaftswissenschaft*. Brisman var starkt kritisk. Han skrev att författaren "glider förbi de verkligt betydelsefulla synpunkterna för att i stället uppehålla sig vid formella distinktioner och mer eller mindre skolastiska utläggningar". Dessutom ägnade sig Helander enligt Brisman till stor del åt den "ekonomiska sociologin", som behandlar "icke ekonomiska motiv" för handlandet genom oklara begrepp som "ekonomisk makt", "ekonomisk sed" samt för den tyska skolan typiska begrepp som "folkuppfostran" och "karaktersstyrka".

Även Helanders *Theorie und Politik der Zentralnotenbanken in ihrer Entwicklung* – varav första delen är hans doktorsavhandling från 1916 – och *Historik över riksbankens utveckling 1834-1897* kritiserades starkt av Brisman. Dessa arbeten var ”i viss mån uttryck för en riktning inom den tyska nationalekonomin”, som givit sig in på ”ofruktbar mark” och vars metoder var ”vetenskapligt otillfredsställande”. Så trots ”obegränsade litterära produktivitet” så saknade Helander enligt Brisman den för en professor i nationalekonomi nödvändiga ”tanke- och omdömesförmågan”.

Eli Heckscher ansåg uppenbarligen att Helanders omfattande produktion gjorde det nödvändigt att utförligt motivera inkompetensförklaringen. Heckscher hade grava invändningar mot den tyska avhandlingen om centralbankerna, där Helander med en ”historisk metod” framställde orsakerna till centralbankernas ”seger i modern tid”. Den hade, liksom *Vår moderna handel* från 1920, enligt Heckscher sina förtjänster, men de båda arbetena avslöjade också ”den uppenbara okunskapen med ekonomisk teori och ekonomiska lagar” liksom oklarheten i de ofta använda begreppen ”kapitalism” och ”kapitalistisk”.

Liksom Brisman angrep också Heckscher begreppet ”ekonomisk makt”, som Helander definierar som ”att kunna tvinga en person till en ekonomisk handling” och som exemplifierades med ”arbetsanställningen före fackföreningarnas tid” och med ”människornas underkastelse under modets växlingar”. Sådana abstraktioner kunde enligt Heckscher inte ”leda fram till något väsentligt värde för den ekonomiska forskningen”. Skriften *Marx och Hegel* bedömdes av Heckscher vara så ”övervägande filosofisk” att han inte själv kunde bedöma den. Men ”fackfilosofernas omdöme” om denna skrift var att den var ”mindre god”. Här återopade Heckscher uppenbarligen Axel Hägerström, som tidigare varit inblandad i skarpa polemiker med Helander.

Sommarin var också kritisk mot Helander, men han tycks ha ansträngt sig mer än Brisman och Heckscher att på ett någorlunda neutralt sätt tränga in i hela Helanders tankevärld. Sommarin kunde ju inte heller, som den socialdemokrat han var, avvisa Helanders inriktning på samma sätt. Sommarin refererade utförligt Helanders beskrivning av motsättningen mellan den tyska historiska skolan och den engelska marginalismen. Han citerade från Helanders jämförelser mellan engelsmäns och tyskars män-

niskouppfattning: ”*Beim Engländer der Gentleman, unnahbar aber mit strengen Pflichtbewusstsein, und beim Deutschen der Faust, dem nichts menschliches fremd ist; die Verkörperung der Allseitigkeit des Menschentums.*” Sommarin var genuint osäker på hur han skall värdera detta ”litterära eller stundom poetiska” sätt att skriva.

Sommarin hade som ledamot i Fahlbeckska stiftelsens kollegium tidigare granskat *Marx och Hegel*, som han redan då ansett vara ”inte materiellt oriktig” men sakna vetenskaplig metod. Mest upprörd verkar Sommarin ha blivit över Helanders påstående att Böhm-Bawerks ”positiva” teori om kapitalet ”under vissa förutsättningar” var förenlig med Marx’ mervärdeteori. Påståendet bemöttes av Sommarin med att detta skulle leda till den orimliga slutsatsen att man utifrån dessa förutsättningar måste respektera varje vetenskapligt resonemang, även om det utgår ifrån felaktiga förutsättningar. Sommarin sammanfattade sitt omdöme med att Helander kanske hade något att ge för sociologer, men inte för nationalekonomer. På grund av hans stora ”uppslagsrikedom” och ”arbetsförmåga” blev han ändå förklarad kompetent.

Steffen, som ju hade en inriktning ganska lik Helanders, hade radikalt annorlunda bedömningar. Hans omfattande utlåtande, enbart åt Helanders texter användes 67 sidor, var i grunden positivt. Helanders mer sociologiska och historiska inriktning var för Steffen, i motsats till för Brisman och Heckscher, bevis för Helanders större bredd. Och användandet av begrepp som kapitalism, ekonomisk makt och folkuppfostran visade, också det i motsats till de andra sakkunnigas mening, tecken på större vetenskapligt djup.

För Steffen var skriften *Marx och Hegel*, som avfärdats av de andra som liggande utanför ämnet, klart meriterande och Steffen gav den en utförlig och i huvudsak instämmande presentation: Hegel hade två värdeteorier, en för *das abstrakte Recht* och en för *die bürgerliche Gesellschaft*. Marx tog över detta synsätt, vilket man måste förstå för att kunna fatta förenligheten mellan den ”abstrakt objektiva” marxistiska värdeläran och den subjektiva marginalistiska värdeläran. Steffen refererade också Helanders kritik mot gränsnytteteorin för att bygga på ”ohistoriska Robinsonader”. Steffen hänvisade till Hägerströms kritik av Helander och den senares motkritik. Bland annat gav Steffen Helander rätt i att Hägerström felaktigt likställer Marx och Engels i deras syn på de två värdelärorna.

Arthur Montgomery behandlades jämförelsevis kortfattat av de sakkunniga. Brisman ansåg att Montgomerys arbeten mest låg inom ekonomisk historia. Han skrev att ”även om jag värdesätter ekonomisk historia lika mycket som nationalekonomi är Montgomery för smal”. Även Heckscher, som ju själv var ekonomhistoriker mer än nationalekonom, ansåg Montgomery för begränsad i sitt ämnesval. Främst gällde detta bristen på arbeten om ekonomisk teori. Liknande synpunkter framfördes av Sommarin.

Återigen hade Steffens utlåtande ett annorlunda perspektiv. Hans kritik gick ut på att Montgomery var alltför ytlig i sin historieskrivning, att han ägnade sig för mycket åt andefattiga riksdagsbehandlings- och kommittémässiga skrivsätt. Däremot berömde Steffen Montgomerys arbeten för att vara ”välgörande fria från den teoretiska dogmatism, som eljest ej saknar representanter i vårt land”, en spark som man kan uppfatta som riktad mot hans medsakkunniga. Men Steffens invändningar i sak var ändå så starka att han landade i en inkompetensförklaring.

Många strängar på sin lyra

Så över till denna historias hjälte, vinnaren av tävlingen, Gunnar Westin Silverstolpe. Han var född 1891, tyvärr i fel ända av landet; Stockholm, inte Göteborg. Pappan var justitieråd. Mamman hade flicknamnet Westin. Det tillnamnet tog sig Gunnar i vuxen ålder. Han avlade filosofie kandidat- och licentiatexamen vid Stockholms högskola 1913 respektive 1916. Han disputerade 1919. Egentligen är det något av en paradox att just han skulle få denna första befattning på den handelshögskola som det praktiska ekonomiska livets män hade kämpat för så länge gentemot de friakademiska idealisterna. Det är nämligen svårt att tänka sig en mer kongenial företrädare för det hedlundiska kulturintresserade folkbildaridealet än Silverstolpe.

Silverstolpe var redan i tjugufemårsåldern en mångsidig man. Han skrev en rad texter om skönlitteratur för *Forum*, en tidskrift som gavs ut av Torgny Segerstedt. Vill man förstå Silverstolpes goda relationer till socialdemokratin och hans försiktigt skeptiska inställning till människosynen i den då moderna ekonomiska teorin, bör även dessa mer litterära texter granskas. Oftast handlade de om stridiga känslor hos individer, som således är långt

borta från den rationella beslutsmaskin som vid denna tid på allvar hade tagit över i ämnet nationalekonomi.

Han var tydligt påverkad av tidens stora radikala tänkare: Ibsen, Strindberg och Nietzsche. I en text 1916 i *Forum*¹² om Ibsens dramer filosoferade han om dem som likt byggmästare Solnes offerar ”vardagslivets stilla lycka” för den yttre framgången i livet:

Ack, de vanliga människornas lycka ... en aldrig sinande ström av små och tarvliga bekymmer och icke så litet av hemligt självkär tragisk pose i de stora sorgerna; matos, sängkammarkvalm, köksgräl, barnskrik – se där den genomsnittliga borgerliga lyckan. Är det den, som är så svår att mista? Knappast det – utan någon annan sorts lycka, för den av livet rikt utrustade, bortom vimlet, bortom berömmelsen, bortom alla färfängliga lidelser; tillsammans med några få, den lycka, som även Strindberg efter avslutat livsverk drömde om, när han önskade att han stannat som trädgårdsmästare en gång för att odla sina meloner och gurkor och blomster i lugn och ro. Men det ingår i livets stora hushållningsplan att de största människorna skola offeras för de många smås skull.

I texten ”Nobelpriset till Romain Rolland” i *Forum*¹³ från samma år hyllade han Rolland som en av de få som vågat angripa krigspolitiken och nationalismen, ett tema som skulle återkomma många gånger senare i Silverstolpes eget författarskap:

Av fullt hjärta är man färdig att stryka över och förlåta, vad vår svenska akademi förut har ... brutit mot Strindberg och Fröding... Det är och förblir en bragd att i tider som dessa inför världen utmärka Rolland, den store ensamme i hans halvt tvungna exil bland de schweiziska alperna; han som alltifrån den stora världskraschens första stund vågade försvara det evigt mänskliga mot mänskligheten själva, och som i ett ögonblick fick både vänner och fiender emot sig; han som i sitt hemland strax blev förklarad i akt som fosterlandsförrädare. Av alla rättänkande, dessa som en gång korsfäste Kristus för hädelse, dessa som dömt varje etiket som – moralist.

Rolland var, ansåg Silverstolpe, en stor idealist. Det visade Rolland i sitt arbete om Michelangelo. Silverstolpe citerade i *Forum*¹⁴:

Rolland visar ... en stolt ateistisk tro utan gud och himmel med en outtömlig kärlek till detta jordeliv på gott och ont. Hans kristallklara idealism är utan ett spår av pose och teatraliskt välbehag. Den fick när världskriget kom bestå ett fruktansvärt prov... när nästan alla ... föll för folkstämningarnas moraliska tryck och predikade det heliga kriget,

utvecklande folkhatets heliga fana... Den som i detta land själsligen står Romain Rolland närmast, Ellen Key, har i allt högre grad blivit ett nationens samvete för de av oss unga, som söka blicka framåt enligt Nietzsches vackra ord dein Kinderland solst du lieben och som avsky lögnen om det förflutnas storhet.

Silverstolpe skrev helst om fritänkarna till både höger och vänster. Han uppmärksammade i en annan text i *Forum*¹⁵ dess läsare på en annan idealist genom att recensera en skrift av den socialdemokratiska riksdagsmannen och agitatorn Fabian Månsson – 1917 en av de ledande i det nybildade socialdemokratiska vänsterpartiet. Silverstolpe skrev:

Fabian Månsson är en överraskningarnas man. Man får en stark förnimmelse av den trängsinthet, det högmod, det glädjehatande tungsinne, det självlågeri, som religionen så lätt blir för människorna här i Nifelhem, i ensamhetens och det långa mörkrets land.

Temat den ensamme sanningssägaren med stridiga känslor återkom också i en text om poeten Dan Andersson¹⁶:

Självmädetenheten och osäkerheten voro de bägge polerna i ett och samma känslökomplex, liksom hos Fröding stoltheten och ödmjukheten, den stora stoltheten, som diktaren gömde inom sig, och ödmjukheten, som han vände utåt världen. Andersson var en man av folket ... det kunde bli litet för bullrande och övermodigt för poetiska kollegor med akademisk utbildning.

Silverstolpe vågade sig också på att ge ut en egen diktsamling på Tidens förlag. Åter hyllade han avvikaren – den ensamme – som vågade utmana de makthavandes ideal och folkets fördomar. Han skrev om kriget i Troja och hyllade Hektor, ”skönare än Akilles och andra hjältar”, för att han ”ömt drar från pannan hotfull hjälm att liten son ej skrämna”. Han hyllade Olav Trygvason vid slaget vid Svolder, som när strängen brast för hans bågskytt uppmånade de sina att slå sönder sina svärd varefter han hoppade i vattnet och drunknade.

Han balanserade på pekoralismens rand, eller kanske ska man se det som ett utslag av medveten naivism, barnslighet. I en dikt *Socknens dåre* kommer detta fram:

På landsvägens mitt, i brinnande julisol
 står socknens dåre med blicken mot öster.
 I dag skall Herren komma med glans i skyn
 vid dånet av domsbasunernas röster!

I dag skall han komma med tusende solars glans
 där gläntan går ljus genom prästgårdshagen
 i handen ett svärd av förtärande eld
 och väldig vrede målåd i dragen

Dock se, vid sin tjänares åsyn hur milt han ler
 och säger: stätt upp du trogne, var ärad!
 För Dig är utvald en plats på min högra hand
 du den ende rene i Åta härad

Men sockenfolket han visar i vrede bort
 och böndernas drängar, som svära och ropa
 ur vägen din lushund, gå undan ditt svin
 han störtar i helvetets eld tillhopa

Ja syndarnas mängd han utspy skall av sin mun
 till mörkrets och tandagnisslans städer
 men den som är utan synd skall äta på guld
 och tjänas av änglar i fotsida kläder

Men samtidigt med poesin skrev han i högst prosaiska ekonomiska ämnen – han skrev både poesi och om fakturor för att påminna om talesättet om Göteborg. Han hade recenserat arbeten om arbetslösheten i Tyskland och England i *Social Tidskrift* 1915. Han hade i *Ekonomisk Tidskrift* 1916 skrivit ”Till revision av teorien om växelkurserna” och ”Studier i prisstegring”. Han skrev i *Forum* 1917 om ”Guldets värde” och om ”Handelspolitik efter kriget” och 1918 om ”Rysslands framtida handelspolitik”.

Dragning till naivism

I doktorsavhandlingen från 1919, *Kapitalbildning. En teoretisk och ekonomisk undersökning*, märker man att Silverstolpe hade svårigheter att anpassa sig till den vedertagna akademiska stilen. Texten har, som i dikterna, en dragning till naivism, en högre akademisk variant av *Folkskolans Läsebok*. Han inledde med en historik (s 5-6):

... uppfinnandet av det första verktyget och det planmässiga ansamlandet av förråd... var människans steg från näringsökande djur till producerande förnuftsvarelse. Urmänniskans språng från ren proletär till kapitalist... Alltså verktyget, fiskarens båt och redskap, fåraderens köttförråd efter slakten, det utsäde som åkerbrukaren nedmyllat i jorden, den spannmål han lagrat för förtäring under arbetet på nästa skörd. Föremål av detta slag bildade under årtusenden vad som vi numera, utgående från nutida uppfattningssätt och nutida terminologi, måste beteckna som kapital.

Avhandlingens första del var avsedd som en kritisk framställning om nationalekonomins förhärskande uppfattningar om kapitalbildningen från 1600-talet och framåt. Han var försiktig i värderingarna. Referaten av de stora landsmännen Wicksell och Cassel var hållna i högaktningfull ton. Han undvek att ta ställning, även om man, som Steffen gjorde i sitt utlåtande, förstår att Silverstolpe föredrog Cassel framför Wicksell i den stora stridsfrågan om huruvida nyttoteorin var ett nödvändigt fundament i prisbildningsläran. Han verkade obekvämt i framställningen av matematiskt framställda teorier och undvek formlerna så gott det gick.

Silverstolpe vågade sig också på det kontroversiella ämnet om kapitalbildning och konjunkturväxlingar. Här var han på konfrontationskurs med den inom ämnet alltmer dominerande nyklassiska teorin (s 170):

I själva verket torde konjunkturväxlingarnas egentliga väsen vara att söka i den känslighet för stämningar och den mottaglighet för massuggestion, som kännetecknar de ekonomiska företagen liksom de flesta andra exemplar av hjorddjuret människan... Det irrationella draget i konjunkturväxlingarna bottnar i människans irrationella psyke. Men då dessa tankar lätt kunna betraktas som lösliga kvasifilosofiska spekulationer, må uppfattningen i fråga helt kort konfronteras med andra åsikter.

När han så i avhandlingens andra del skulle göra ett försök ”att till en enhetlig och något så när självständig teori sammanfatta gamla och nya kunskaper” blev han ännu mer ödmjuk och försiktig. Det verkar som om han ville gömma sig bakom skönlitteraturen, för att slippa ge sig i kast med de abstrakta modellerna. När han skulle belysa teorin om hur befolkningsvariationerna varierar med skördarna och därmed med konjunkturerna hänvisade han till novellen ”Kärlek och spannmål” i

Strindbergs *Giftas*. Han redovisade en mängd tabeller över kapitalbildning i olika länder, men undvek att ansluta sig till någon bestämd ståndpunkt.

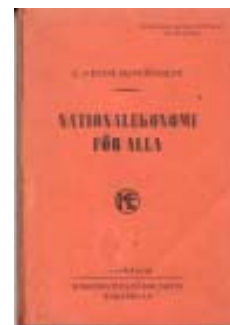
Silverstolpe blev inte docent på avhandlingen och man kan förstå det genom att läsa Brismans ganska hårda omdöme i sakkunnigutlåtandet. Han kallade avhandlingen ”synnerligen ofullkomlig i metodiskt avseende” och angrep Silverstolpe för att han inte koncentrerade sig på ämnet kapitalbildning utan gav sig in på ett ”rätt så meningslöst” referat av spridda uttalanden om konjunkturväxlingarna av författare från olika tider. Eli Heckscher var något mera positiv. Avhandlingen uppvisade ”elegans i framförandet av åtskilliga teorier”, men den gav inte något väsentligt tillskott till området. Författaren tycktes ”själv känt att arbetets uppgift var svår att finna” eftersom han ofta sköt in ”några ord om”, ”några anmärkningar”, ”diverse reflexioner” etc.

Avhandlingens bemötande 1919 var en motgång, men Silverstolpe fortsatte oförtrutet att skriva i alla möjliga aktuella ämnen. Han skrev en rad texter som behandlade efterkrigs krisen i början av 1920-talet och om den internationella turbulensen på valutamarknaden. Särskilt ägnade han sig åt populärvetenskapliga texter, alltmer inom arbetarrörelsens och kooperationens folkbildningsverksamhet. Ett bra exempel är en text om växelkurser publicerad i *Tidens Kalender*.

Här gav han exempel på sin förmåga att hitta lättfattliga exempel. Han utgick ifrån när Demsey boxades med Carpentier 1921, där amerikanen vunnit matchen men fransmannen fått mer betalt. Förklaringen var att Carpentiers 200 000 dollar omräknat i franc hade fått större köpkraft än Dempseys 300 000 dollar i USA eftersom dollarkursen mot francen stigit mer än vad som motsvarade skillnaden i inflationstakt sedan guldmyntfotens försvinnande 1914.¹⁷

Bästsäljare vid 31

Denna förmåga att hitta pedagogiska exempel vidareutvecklades i Silverstolpe stora bästsäljare, *Nationalekonomi för alla*, som kom ut i tretton svenska upplagor mellan 1922 och 1950 och en tysk upplaga, *Nationalökonomie für Alle*, i Leipzig 1929. Bokens svenska upplagor kom ut på KF:s förlag. I förordet till första upplagan förklarade han att han ville vända sig till ”det

praktiska livets män” genom att framställa Walras prisbildningslära som ”den moderna nationalekonomins fasta klippgrund”. Därmed hade han sällat sig till Cassel i den frågan.

Men i de politiska stridsfrågorna var läroboken tydligt inriktad på att vara neutral. Nationalekonomin har ingen nytta av begreppet kapital, bara av ”realkapital”, förklarade Silverstolpe frankt: ”Prisbildningen bryter alla maktstrider... Den borgerliga nationalekonomin kommer alltid att bestrida marxismens prisbildningslära.” Men klasskampen är en realitet och den ryska revolutionens är inte enbart något negativt. Dess enda bestående resultat torde visserligen vara ”att söka i åkerjordens övergång från en parasiterande godsägareklass till en halvsvulten bondeklass. En god sak förvisso”. Kapitalismen har sina kriser. Men ”en omsorgsfull räntepolitik kan dämpa konjunkturerna”.¹⁸

Läroboken recenserades i huvudsak positivt av Ernst Wigforss, en av socialdemokratins fåtaliga skolade marxister, i den arbetarrörelsen närstående tidskriften *Bokstugan*: ”Den... är en synnerligen lämplig första inledning till ett studium av de nationalekonomiska frågorna” skrev han. Boken är lättfattlig och därmed är det ”liten risk att man vänder sig bort i missmod från... ett studium, som tycks ... vara en tummelplats för lärda teoretiker och deras hårklyverier, där vanligt folk ingenting har att skaffa”.

Författaren behandlar med ”saklighet” frågan om ”samhällets omdaning i socialistisk riktning” fortsatte Wigforss. Men han framförde också viss kritik. Han sade sig sakna ett kapitel som handlar om ”varför samhället är som det är” och han var inte nöjd med Silverstolpes behandling av Karl Marx. Det verkar vara en ”ren misskrivning” när Marx ”utrangeras ur nationalekonomernas aktade samfund ... en del läsare komma nog att finna författaren lite väl optimistisk ifråga om vårt nuvarande samhälle”.

Tre av de sakkunniga 1923 var också i allt väsentligt positiva. Läroboken ”överträffar troligen alla sina föregångare” skrev Sven Brisman. Eli Heckscher skrev, att ”författaren har löst uppgiften på ett synnerligen lyckligt sätt. Framställningen är klar och lättfattlig, om det än ibland slår över i konstlad naivitet... Vad planläggningen beträffar kan man anmärka på en viss benägenhet att gå in på för många frågor, även på sådana, som ej ens tillnärmelsevis kunnat utredas.” Sommarin skrev att boken är ett

”förträffligt arbete” och om ”Silverstolpes särskilda förutsättningar för ett framgångsrikt populärvetenskapligt författarskap”.

Steffen var den mest kritiske av de fyra sakkunniga. Han gav visserligen Silverstolpe rätt i gränsnytteteorin som national-ekonomins fasta klippgrund. Men han ogillade att Silverstolpe ensidigt lyfte fram Walras som den moderna prisbildningslärans grundare. Det viktiga kapitlet om utrikeshandeln fann Steffen ”alltför kåserande”. Han var också starkt kritisk till behandlingen av socialpolitiken, som framställdes som stridande mot den ekonomiska teorin medan den i själva verket ”utomordentligt väl harmonierar just med gränsnytteteorin”. Steffen fann sammanfattningsvis att läroboken trots ”åtskilliga förtjänster” gav ”ett lösare intryck än förväntat”.

Både de positiva och de negativa omdömena om *National-ekonomi för alla* återkom när de sakkunniga granskade också Silverstolpes övriga ekonomiska arbeten. *Guldet under och efter världskriget* hade ”mycket betydande förtjänster ... och... fyllighet och värde som ekonomisk historia”, skrev Brisman. Men ”arbetets i och för sig mycket erkännansvärda populära läggning har ... i någon mån försvårat den vetenskapliga fördjupningen av ämnet”. Brisman fann ingen ”avgörande kvalitetsskillnad” mellan de båda kompetensförklarade sökandena och lät Silverstolpes ”behärskning av ämnets centrala delar” falla avgörandet.

Heckscher framhöll särskilt att den av Kommerskollegium utgivna tidskriften *Ekonomisk översikt* åren från 1921 stått under Silverstolpes ledning och haft honom som huvudförfattare. I olika empiriska arbeten visade också Silverstolpe upp en ”skicklig behandling av det statistiska materialet”. Han framhöll också att Silverstolpe behärskade ryska, vilket gjort det möjligt för honom att ta del av det som hände i Sovjetryssland. Som sammanfattning ansåg Heckscher att Montgomery hade mer av humanistisk bildning medan Silverstolpe var mer skolad i ekonomisk teori och mera ”vetenskapligt skarpsinnig”.

Alla de sakkunniga framhöll Silverstolpes pedagogiska skicklighet. Sommarin berömde särskilt provföreläsningen ”Om vissa möjligheter att förutse och mäta konjunkturförändringar”. Silverstolpes ”entusiasm” i sökandet efter en färdig teori ursäktade, enligt Sommarin, hans ”förbiseende av vetenskapens begränsning och därpå grundade principiella ofärdighet”. Han gav

Silverstolpe ett bestämt företräde framför Montgomery, som i sin tur gavs ett lika bestämt företräde framför Helander.

Silverstolpe inte Steffens man

Steffen var ensam om att anse Montgomery icke behörig. Trots att Steffen inte sade sig förbise ”att ekonomisk historia kan vara en viktig del av den nationalekonomiska vetenskapen” ansåg han att Montgomery inte styrkt sin kompetens. Helanders författarskap var enligt Steffen både djupare och mer mångsidigt än Silverstolpes. Han var också en representant för den bredare tyska inriktningen av ämnet. Steffen sammanfattade¹⁹:

Helanders tankar och formuleringar äro icke alltid lättfattliga, under det att enkelhet och klarhet ofta utmärka Silverstolpes. ... Å andra sidan finner jag hos Helander en avgjort större benägenhet att tränga ned på djupet. ... Silverstolpe har genomgående ett något lättare handlag, som väl icke i regel slår över i ytlighet ... men stundom går han förbi de svåraste, eventuellt farligt förbryllande frågeställningarna. Silverstolpes vetenskapliga kynne förefaller såtillvida att vara i någon mån av den praktiska engelska typen.

Silverstolpe fick således professuren. I två inlagor, 18 respektive 6 sidor långa, med bifogade utlåtanden från Werner Sombart i Berlin och ett privatbrev från Helander till Sommarin, ställda till Styrelsen för Handelshögskolan i Göteborg, klagade Helander på att inte han fått tjänsten. Han hävdade att Brisman, Heckscher och Sommarin inte förstått vad han skrivit. Heckscher anklagades också för att allmänt vara emot modern tysk nationalekonomi och när han litade på ”filosoferna” i det negativa omdömet om Helander menade Heckscher Axel Hägerström, med vilken Helander har varit i skarp polemik. Helander förnekade att han var ”bunden till dogmer i viss riktning”. Och han påminde om att Steffen påpekat att han ”är så kärnsvensk som möjligt”.²⁰

Men i grunden var nog Helanders tyskorientering en viktig orsak till oenigheten bland de sakkunniga. För att förstå detta måste man något tillbaka i historien. Steffen hade i likhet med Helander studerat i Tyskland och det var främst där han hade fått uppskattning från både revisionistiskt marxistiska högersocialdemokrater och från konservativa medlemmar av den historiska skolan, som alla låg nära hans egna åsikter. I världs-

krigets början hade Steffen verkat för svensk anslutning på tysk sida och därmed uteslutits ur socialdemokratin. Han hade när sakkunnigutlåtandet skrevs tagits till nåder och placerats i den kommitté som fick det omöjliga uppdraget att utreda socialismen.

Heckscher, Brisman och Sommarin var förankrade i den nya anglosaxiskt dominerade och positivistiska ekonomiska teorin, som i Axel Hägerströms anda såg marxismen som teleologi och metafysik. I den traditionen hade man också svårt för Steffens högstämnda kulturidealism. Här var det mer praktisk reformism och teknokratiskt/kvantitativ marginalism som gällde. De andra tre sakkunniga kunde kanske ha känt sig träffade av det Steffen skrivit 1909 (s 12-13): "anglosaxarna är ett starkt folk, armt på intellektuella och estetiska talanger... För att alstra stora individer behöfva de blanda sitt tunga, långsamt flytande blod med lättare eldigare."

Både Steffen och Helander representerade en ideologi som kan ge obehagliga associationer till både rasläror och krigsromantik. Det är svårt att låta bli att misstänka att en annan faktor var att Helander var en elev till Steffen medan de båda andra sökande kom från annat håll. Men så här 80 år senare kan jag ändå inte låta bli att hysa vissa sympatier för Helanders invändningar. Tveklöst var Brisman, Heckscher och Sommarin okunniga om Marx och dennes kritik mot dem som försökte tolka arbetsvärde läran som en slags lära om det rättvisa priset. För Handels-högskolans del var det nog ändå bra att det var Silverstolpe och inte Helander som fick professuren.

Handelshögskoleprofessorn

Rubriken över berättelsen för den nya högskolan höstterminen 1923 var "Handelshögskolan i Göteborg och de med denna förbundna Handelshögskolekurserna". Så trots allt fanns här kvar en liten rest av den "friakademiska" traditionen. Jag syftar då på att högskolan inte bara tog emot reguljära studenter som siktade på examen, i första omgången var de bara 11 stycken. Man erbjöd också "i första hand den inom affärsvärlden arbetande ungdomen" att delta i kvällsundervisning. Dessa kurser krävde inga formella förkunskaper och de var examensfria.

Enligt årsberättelsen ägnade Silverstolpe på hösten 1923 lika många timmar åt de öppna kvällskurser om "Nationalekonomins grunder" – fyra i veckan – som åt den reguljära undervisningen, som bestod av en timme i ekonomisk statistik, en timme om penningväsendet samt två timmars proseminarium. De öppna föreläsningarna handlade enligt kursplanen om det moderna näringslivet, om bankväsendet samt om penning- och växelkursteorin.

De särskilda handelshögskolekurserna lockade flest till den undervisning Silverstolpe ledde – 15 på hösten och 19 på våren – och att döma av mångfalden ämnen för föreläsningarna där får man intrycket att den nya professorn ägnade väl så stor kraft åt dessa som åt undervisningen för de reguljära studenterna. Han höll också kvällsföreläsningar på kontoristföreningen, för Göteborgs Handelsbiträdesförening, på ABF: s universitetscirkel och på Liberala Sommarskolan i Göteborg för att ta några exempel. Han spände över vida fält. Föreläsningarna handlade om Dawesplanen (för återbetalning av de tyska krigsskulderna), Från Marx till Lenin, Kriget, freden och folkets västånd om Truster och karteller, om Demokratiserad kapitalbildning och mycket annat. Han medarbetade också flitigt i *Göteborgs Handels- och Sjöfarts-Tidning*.

Hans *Nationalekonomi för alla* användes vid denna tid nästan överallt i landet, troligen främst inom folkbildningen, men även vid högskolor och universitet. Detta måste ha givit honom blodad tand, för nu gav han ut inte bara fler upplagor av *Nationalekonomi för alla* utan också nya läroböcker i de ämnen han undervisade i på och utanför Handelshögskolan. Med *Svenskt näringsliv i tjugonde seklet* ville han ge en "knapphändig, översiktlig och enhetlig framställning, som kan motsvara önskningarna hos en mera vidsträckt krets av läsare".²¹

De första tio kapitlen var beskrivande – eller deskriptiva som man sa på det akademiska fikonspråk vi använde när jag läste denna lärobok på 1960-talet. Silverstolpe skrev om naturen som "sätter sin prägel på befolkningen", om strukturomvandlingen från jordbruk till industri, om jordens och skogens fördelning på olika ägare och deras betydelse för exporten, om fisket, om vattenkraft, om malm och metall och om maskinindustrins fördelning över landet. Han gick igenom produkterna från olika industribranscher: sten, cement, betsocker, tändstickor, bomulls-

spinnerier glas, superfosfat, kautschuk, margarin, choklad, porslin m m. Han skrev om in- och utrikeshandel uppdelat på olika länder och branscher, om vägar, järnvägar och sjöfart, om kapitalmarknad, bankväsende och försäkringsföretagen.

I kapitel 11 kom han in på det mer politiskt laddade ämnet inkomst- och förmögenhetsfördelning (177-178):

Inkomstfördelningen har bred bas och avsmalnande topp... Det är mot denna tingens ordning, som socialismen sätter in sin kritik; och för visso är det lovligt att fråga, om det nutida samhällets ojämna inkomstfördelning äger en djupare nödvändighet eller icke. Så mycket kan emellertid sägas till dess försvar som att den visat sig vara en mäktig hävstång för kapitalbildningen; ur de stora inkomsterna strömmar huvudparten av det nya kapitalet fram... Det må icke heller glömmas, att den progressiva inkomstbeskattningen innebär en viss inkomstutjämning.

I slutet tillät han sig också att filosofera mer allmänt över samhällsordningen (185):

Är icke folkets liv och växt något för mer än den enskildes välstånd? Talas det icke i en gammal sinnrik saga om en man, som miste sin skugga och sedan icke hade en lycklig stund i sitt liv? Det står var och en fritt att själv forma svaret på frågor som dessa; den ekonomiska vetenskapen uppställer inga ideal, den söker endast sammanhanget i tingen. Men kanske skall den som närmare tänker efter finna, att kultur är kvalitet och icke kvantitet, och att ett folk kan vilja leva ett starkt och sunt liv utan att vilja växa och svämma över sina naturliga bräddar.

Kris på handelshögskolan och i världen

När Handelshögskolans förste rektor Otto Nordenskjöld dog förordnades Silverstolpe som rektor i juni 1928. Det är tveksamt om han hade tillräckligt med tid att sköta också detta nya uppdrag vid sidan av det mångsidiga författarskapet och lärargärningen både i och utanför skolan. Han tvangs också direkt vid tillträdet som rektor engagera sig i en konflikt om skolans inriktning. De tre ledande styrelsemedlemmarna Axel Carlander, Johan Lembke och Axel Ahlström ansåg att skolan blivit alltför lik motsvarigheten i Stockholm och inte tillräckligt uppfyllt de krav på en mer praktiskt näringslivsinriktad utbildning av den typ Axel Carlander krävt i 1906 års motion.²²

Det framgår inte av Berglund & Grönfors historik, och av naturliga skäl än mindre av årsberättelserna, mot vilka ämnen styrelsemedlemmarnas kritik i första hand riktades. Men nationalekonomin var nog det minst yrkesinriktade ämnet och det är svårt att tro att Silverstolpes politiskt laddade intresseinriktning var så populär i styrelsen. Att ämnet nationalekonomi hade svårigheter att hävda sig i konkurrensen med ämnen som bokföring, handelsrätt och handelsteknik antyds av Berglund & Grönfors när de skriver att ”professorn i nationalekonomi hade störst anledning att klaga på njugghet i lokaltilldelning”.²³

Silverstolpe fortsatte också som rektor att engagera sig i undervisningen av det starkt ökande antalet reguljära elever på högskolan och samtidigt i folkbildningen utanför denna. I årsberättelserna angav han sin adress – Stampgatan 30 – och sitt telefonnummer med mottagningstider. Han hade också lyckats utverka att Handelshögskolan upplät lokaler för ABF:s ”universitetscirkel” i nationalekonomi, som leddes av honom själv. På olika föreläsningar på föreningar runt om i stan fortsatte han att ta upp alla de frågor som rörde sig i tiden.

Börskraschen 1929 och den därpå följande stora världskrisen fick överallt en omvälvande effekt på nationalekonomiämnet. Också Silverstolpe, som ju lärt sina elever att det var möjligt att utjämna konjunkturerna genom en balanserad räntepolitik tog djupt intryck. Han fick tjänstledigt från professuren för en studieresa i april 1931. Resultatet blev boken *Guldmyntfotens kris*.

I den nya boken hade han blivit osäker på hållbarheten i de gängse ekonomiska teorier han själv hyllat i undervisning och forskning (s 6):

Ovisshetens stämning lägger sig tung över framtiden ... Varför har världens ekonomiska liv blivit utsatt för denna prövning? ... Hur började depressionen? När skall den sluta? Varken den praktiska erfarenheten eller den vetenskapliga analysen förmår lämna några säkra svar på frågor som dessa. ... I tider som de nuvarande, då kortsynta nationella intressen mäta sina krafter med varandra, då gammal och seg ekonomisk vidskepelse på nytt breder ut sig, då farliga mediciner rekommenderas från alla håll och kanter, gäller det att hålla huvudet kallt och förståndet klart.

Han erkände att han i andra upplagan från 1926 av *Nationalekonomi för alla* trott att konjunkturproblemet var på väg att bli löst. Också i USA hade ekonomer och politiker trott att de kunde

styra genom räntan och ”kreditens begränsning”. Detta ledde till framgång till en början. Men med börskraschen 1929 ”vändes ett nytt blad” (s 16):

Fondbörsen hade blivit ett spelhus ... Här trängdes människor ur alla samhällslager, så gott som alla utan någon som helst förutsättning för att göra förnuftiga aktieaffärer, men alla var hetsade av högkonjunkturen och besjälade av lusten att skära för sig en vacker spekulationsvinst.

Krisens grundorsak fanns enligt Silverstolpe inom jordbruket. Genom kombinationen av ökad konkurrens och vikande efterfrågan på jordbruksprodukter hade bönderna blivit skuldsatta. Samtidigt hade avbetalningssystemet vuxit starkt under 20-talet. Och börsvärdet hade drivits upp långt utöver det som motsvarade produktionsförmågan. Krisen i USA spreds till Europa. Tvisterna om krigsskadestånd, gränsregleringskrav och tullar gav ”en ypperlig jordmån för en ekonomisk depression” (26-29):

Guldanhopningen i Frankrike och Förenta Staterna och den tyåtföljande påfrestningen på andra länders guldvalutor, det ihållande prisfallet, den tyska krisen sommaren 1931, Englands övergång till pappersmyntföt i september 1931 och de nordiska ländernas uppslutning på samma väg, kapitalets vilda flykt från land till annat – alla dessa företeelser äro lika många uttryck för en internationell förtroendekris, som skurit in i det normala krisförloppet... Att guldmyntfoten inte kunde garantera fasta priser och fasta konjunkturen, visste vi förut. Men att en internationell förtroendekris också äventyrar, vad guldmyntfoten under andra förhållanden kan bjuda av relativ säkerhet och trygghet, ha vi nu fått veta, om vi inte förstodo det förut.

Silverstolpe fortsatte att i siffror beskriva kapitalflykten från Sverige och hur riksbankens reserver i utländsk valuta föll (s 35-36).

På kvällen söndagen den 27 september 1931 beslöt Kungl. Maj: t att befria Sveriges Riksbank från skyldigheten att inlösa sina sedlar ... Ett utländskt lån av något så när ansenliga dimensioner kunde ha rätt upp situationen och räddat guldmyntfoten. Det har med bestämdhet sagts, att ett dylikt lån inte stod att få, när det som bäst behövdes. Märkligt i sanning! Nyss prisades landet som ett av de mest solida och kreditvärdiga länderna i världen – nu kunde det inte gå att få låna guld för 50 miljoner kronor ur Förenta Staternas eller Frankrikes upptornade guldförråd!

Som det nu var gick det inte att undvika kronans fall. Men också ”pappersvalutan” hade sina problem (s 38): ”Det är inte svårt att ställa upp ett vackert program för skötseln av en pappersvaluta, men desto svårare att göra verklighet av de goda föresatserna.”

Man har nu satt upp fast penningvärde som mål. Men riksbanken hade svårigheter att hålla spekulanterna stången. Det ledde till farliga tankar (s 41):

När detta skrives, flyga ord som importreglering och valutaransonering i luften... Börja med en knappnål och sluta med en silverskål, heter det; och börjar man med en smula importreglering, slutar det kanske med en genomförd kommissionshushållning.

Silverstolpe ville inte släppa tanken på att återvända till den internationella guldmyntfoten. Enbart då skulle man kunna återupprätta förtroendet mellan folken (s 55): ”Det som började som en vanlig konjunkturförsämring tog en elakartad vändning till följd av bristen på förtroende mellan folken. Där man tagit soten, där får man och ta boten.”

Nationalekonomin måste, ansåg han, också ta kritiken mot ämnet från marxismen på allvar (s 62-64):

De ekonomiska kriserna komma att bli allt svårare, sade Karl Marx, och slutet blir att den kapitalistiska produktionsordningen störtar samman. Kriserna bli fastmera mildare än svårare med tiden, sade nationalekonomerna före 1914; och det gäller bara att ordentligt komma underfund med deras natur för att konjunkturregleringens problem skall vara löst. Konjunkturregleringens problem är löst, sade vi för fyra fem år sedan... Men vad skola vi nu säga? Kanske också att det är olösligt?

Men så långt ville han inte gå (s 62-64)

Även om man inte tror på möjligheten av konjunkturkurvans förvandling till en rak linje, kan det vara lovligt att räkna med att en omsorgsfull ekonomisk politik skall vara i stånd att hålla svängningarna inom rimliga gränser. Och framför allt kan det vara lovligt att spörja efter medel att jämnare fördela trycket av en konjunkturförsämring. Det är inte för djärvt att påstå, att de, som leva på en nivå ovanför existensminimum, må gott av en temporär inkomstminskning ty en sådan kan befordra den sinnets elasticitet och anpassningsförmåga, som är en viktig tillgång i livskampen. Men en sak är att inrätta sig efter en tillfällig minskning av inkomsten och en annan att helt ställas utan sysselsättning, att helt mista den vanliga arbetsinkomsten. I någon ordning måste denna motsättning utjämnas.

Det är svårt att veta vad det var som gjorde att Silverstolpe på hösten 1931 bestämde sig för att lämna Göteborg och Handelshögskolan. Var det osäkerheten om vart ämnet var på väg, eller var han allmänt trött på kraven att hänga med i den alltmer avancerade teoribildningen? Eller var skälet att han behövde mer tid för att ägna sig åt föreningsliv, folkbildning och populärvetenskapligt författarskap?

I augusti 1931 lämnade han rektoratet. I oktober sökte han på nytt tjänstledigt från professuren för vetenskapligt arbete. Den 1 januari 1932 förordnades han som speciallärare vid lantbrukshögskolan i Ultuna utanför Uppsala. I april 1932 hemställde han om avsked från professuren, en ovanlig åtgärd i Sveriges akademiska liv. Erik Lindahl gick redan samma vår in som vikarie och efter sakkunnigutlåtanden från Heckscher, Sommarin och Silverstolpe utsågs Lindahl sedan till professurens ordinarie innehavare. Det i årsberättelsen för detta år mest tydliga avtrycket av detta blev att de fristående handelshögskolekurserna i nationalekonomi försvann. Steffen dog 1929. Det friakademiska spåret i den göteborgska nationalekonomin hade för lång tid framåt gått ut i öknen.

Idéhistoriker, kooperatör och mångsysslare

Att Silverstolpe efter att ha lämnat Handelshögskolan hade mer tid till annat märker man på att han åtog sig en rad nya uppdrag: 1936 blev han sakkunnig i den svenska delegationen för nordiskt samarbete, på vars uppdrag han redigerade boken *The Northern Countries in World Economy*. 1937 blev han dels styrelsemedlem i Utrikespolitiska Institutet, dels ledamot i kommittén för utrikespolitisk upplysning. Han fortsatte att publicera sig i aktuella politiska och ekonomiska ämnen i dagstidningar, främst i *GHT* men även i *Eskilstuna-Kuriren* och *Dala-Demokraten*. Han skrev en rad artiklar i tidskrifter som *Bokstugan*, *Hertha*, *Sunt Förnuft*, *Världspolitikens dagsfrågor* och (allra mest) *Kooperatören*. Han gav ut en *Ekonomisk ordbok* och *Första svampboken* på KF:s förlag.

Hans mest omfattande text från trettioalet var avsnittet "Välstånd och fattigdom. Den ekonomiska och sociala omdaning 1880 till 1930" i den 1938 av Bonniers utgivna *Vår egen tids historia*. Framställningen innehöll både en idéhistoria och en ekonomisk historia. Silverstolpe gick igenom Smith, Ricardo,

Mill och Marx. Han ansträngde sig att vara neutral, men här anar man också att han skaffat sig en tämligen väl sammanhängande ideologi, byggd på de kooperativa idéer, besläktade med det han kallar "1800-talets två stora tanke- och känslöströmningar": liberalismen och socialismen.

Kooperationens "tro på sammanslutningens och samhällningens möjligheter stämde inte med den ekonomiska liberalismens tänkesätt men väl rörelsens redobogenhet att fritt tävla med andra företagsformer". Dess "talesmän hade utlovat ett slags klasslöst samhälle ... att var och en skulle kunna göra sig gällande efter måttet av sin andliga och kroppsliga utrustning, i kraft av sin initiativförmåga och sin förmåga att arbeta och spara". Och dess "idéer hade en tid kunnat sola sig i segrernas fulla glans". Men "skuggorna skulle med nödvändighet falla över vägen, och de skulle med tiden bli fler och djupare" (s 83-86).

Arbetarmassorna valde inte liberalismen, utan i stället "sammanhållningens och organisationens linje. De byggde på Marx, som "hade delvis rätt om koncentrationsprocessen". Men att det skulle gå fort var ett "önsketänkande". Socialdemokratien sökte sig fram längs nya vägar i och med revisionismen. Men den förnyade arbetarrörelsen kunde inte stå emot nationalismen (s 147):

Även om det är sant som Marx säger att det mänskliga samhällets historia är en historia om ständigt klasskamp, så gäller det att striden mellan samhällena, mellan stammar, folk och nationer, i vida högre grad än klasskampen, vädjar till det innersta instinktlivet.

Silverstolpe övergick sedan till att skildra de nya läror som predikades i Europas två stora diktaturer, ledda av Stalin och Hitler.

Marx, skrev han, kan inte anklagas för att ha format det ekonomiska systemet i Sovjetunionen (s 266):

När Lenin hävdade, att världskriget kunde och borde bli signalen till socialistiska revolutioner världen runt, så lade han förmodligen något till Marx' schema, som inte fanns där förut. Marx var ju inte precis rädd för revolutioner... men han höll styvt på att kapitalismen måste mogna ut, innan man kunde börja med något nytt.

Silverstolpe avslöjade sina kunskaper i ryska genom att illustrera framställningen med skämtteckningar från *Krokodil*. Han berättade om hur Lenin ville kompromissa med de gamla ägarna av den ryska industrin, men hur han efter attacken från kapitalistländernas arméer genomdrev förstatliganden. Han skrev om

det dramatiska produktionsfallet under krigskommunismen och hur Lening såg sig tvungen att lansera NEP (Nya Ekonomiska Politiken), ett slags första försök till marknadssocialism. Han skildrade hur Stalin kom till makten, trots att denne inte var den av Lenin utsedde efterträdaren. Han berättade om omläggningen till planhushållning 1928, om femårsplanerna och tvångskollektiviseringen av jordbruket. Han citerade Trotskij som talat om "preventiv humanitet", en humanitet, som "måste tillgripa hårda medel för att avvärja än värre öden" (s 304-309).

Denna text var ju publicerad 1938, det år då stalintidens terror och skenrättegångar nådde sin klimax. Men Silverstolpe vidhöll sin traditionella försiktighet när han sammanfattade omdömet om det sovjetiska systemet (s 346):

Somliga säga, att om revolutionen inte kommit emellan Ryssland i kraft av sina väldiga naturrikedomar skulle ha gått en snabbare ekonomisk utveckling till mötes... Somliga säga att revolutionen skapat den verkliga friheten och jämlikheten.

Silverstolpe gav sig sedan i kast med att behandla fascismen och nationalsocialismen. Han skrev att revolutionen i Ryssland genomfördes av män, som hade en "färdig lära" medan den fascistiska revolutionen i Italien blev verklighet, "utan att maktens utövare hade någon klart uttalad lära". Deras motto var "Handla först och tänk sedan". Och en "besviken och förbittrad nationalism var det egentliga startkapitalet" (s 347).

Han skrev om Pareto som fascismens andlige fader och om Mussoliniregimens olika program. Fascisterna ville stötta de fattiga genom att staten skulle se till att priserna hölls på en skälig nivå. Han vidhöll sin ambition att hålla sig på ett vetenskapligt plan (s 380-381):

De här framförda påminnelserna gömma givetvis inte på några värderingsförsök, utan ha endast till uppgift att visa hän på den fascistiska politikens egna intensioner. En annan fråga är det, om fascismens ekonomiska och sociala politik får anses vara vad dess skapare och ledare ibland kallat den, nämligen den enda rätta formen av socialism. Om så skulle vara fallet, bör det vara lovligt att som dubbelt lycklig prisa den man, som förmått göra verklighet både av sin ungdoms socialistiska tro och sin mannaålders nationalistiskt imperialistiska patos.

Silverstolpe hade läst också nationalsocialisternas olika program och jämfört med den politiska praktiken efter maktövertagandet

1933. Han redovisade ekonomiska, demografiska och geografiska förhållanden. Han visade en karta över "riksbilbanorna". Han skrev om "blod och jord" och om rasteorin, men gick inte in på dess närmare innebörd. Han skrev om Hitlers krav på att "avskaffa ränteslaveriet" och noterade frånvaron av angrepp på den privata äganderätten. Här tillät han sig en lätt ironisk ton (s 453):

Kapitalräntan hade fått en nådatid... dividend- och räntetagaren kunde säga som Julia hos Shakespeare: "Vad gör väl namnet? Det som ros vi kalla med annat namn ju lika ljuvligt doftar." ... Så länge socialismen ser ut på det viset, torde den av många kapitalägare kunna anammas med utsträckta händer – eller låt oss säga med ena handen uppsträckt. Men nådatiden räcker inte hur länge som helst. Partiprogrammet måste förverkligas inom de närmaste tusen åren.

Den sista delen av Silverstolpes historiska text hade rubriken "Demokratins länder i väster och norr söka bygga upp och bygga vidare". Han skildrade krisen efter kriget, återhämtningen och återinförandet av guldmyntfoten och den nya krisen. Han skrev om trusterna och citerade tidskriften *The Economist* som jämfört Unilever med kommunismen. Han hyllade konsumentkooperationen som givit sig i kast med att "skapa ny konkurrens på områden där starka industrikombinationer hade tagit för sig det mesta möjliga" (s 497).

Han ägnade sig också åt idéhistoria: 1920-talet "födde föreställningen att man äntligen kommit underfund med konjunkturväxlingarnas hemlighet". Men den nya krisen väckte misstankar om att den hävdvunna ekonomiska teorin "närmast sysslade med statiska jämviktstillstånd, som dåligt passade som underlag vid bedömningen av våldsamma rubbningar". Han citerade vad Keynes skrivit om hur svårt det är att "avsvärja sig en uppfattning, som både teoretiker och praktiker vant sig att betrakta som den enda möjliga". Hade då den nya "arbets-skapande finanspolitiken" gett det ekonomiska uppsving, som "gjorde denna samma finanspolitik självlikviderande?" Silverstolpe var osäker: "Frågan måste anses höra till dem, vilkens besvarande kräver uttalade politiska åsikter" (s 565ff).

Roosevelts nya politik i USA hade lett till anklagelser mot honom för kommunism. Krisens resultat blev att den sovjetiska planhushållningen "framstod i fördelaktigare dager" och till att "protektionismen bredde ut sig". Silverstolpe refererade makarna Myrdals *Kris i befolkningsfrågan* och gick igenom befolknings-

statistiken i olika länder. Vad berodde då den stagnerande befolkningstillväxten på? Åter flydde han till ironin: "Historien säger som bekant aldrig sista ordet. Men vi har dess bättre filosofen Hegels intyg på att allt som sker är förnuftigt. Det är onekligen en tröst i missmodets stunder" (s 636).

Året därpå, det nya krigets första år, kom den nionde upplagan av *Nationalekonomi för alla* ut på KF:s brevskola. I förordet skrev han att de första åtta upplagorna varit ganska lika. Men nu sade han sig vara "mindre tvärsäker". Det gällde inte minst nationalekonomiämnets oideologiska karaktär: "En del säger att nationalekonomin är borgerlig, men den kan ha något värdefullt att säga även i en socialistisk hushållning" (s 13).

En som tydligt hade påverkat Silverstolpe till en omorientering var Nils Karleby i boken *Socialismen inför verkligheten*. Där hade Karleby hävdad just den tes som Helander hade kritiserats för vid professorskonkurrensen 1923: Den marxistiska utsugnings-teorins förenlighet med den moderna nationalekonomins prisbildningslära (s 181-182):

Går man saken in på livet, skall man finna att de två ekonomilärorna långtifrån att utesluta, tvärtom komplettera varandra... Föreningen måste sökas... efter den linjen, att den marxiska ekonomilärens sociologiska utgångspunkter bilda underlaget och ramen, den subjektivistiska socialekonomiens analys innehåller i vetenskapen.

Silverstolpe gick för sina läsare igenom Marx lära om kapital, mervärde och utsugning: "Mot Marx' uppfattning kan ingen kritik riktas, men vid dess sida skall vi ställa den som söker tolka kapitalräntan som resultat av byte mellan två parter."²⁴

Krig och fred

I och med krigsutbrottet hösten 1939 vändes Silverstolpes intresse mot tidens nya frågor. I ett radioprogram från mars 1941 propagerade han för att allmänheten skulle köpa statsobligationer. Hans argumentation gick ut på att nationalinkomsten hade ökat med fem miljarder kronor, från cirka sex 1914 till cirka elva 1939. Således kunde vi svenskar både betala väsentligt mer i skatter och låta staten låna mycket mer av oss om vi en tid nöjde oss med att leva på 1914 års standard: Det "svider men det svider gott ... Det är väl värt uppoffringen."²⁵

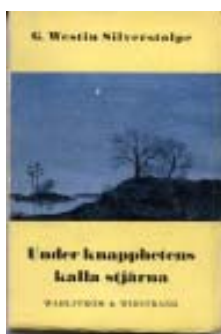
Hans pacifistiska tendens från ungdomsåren fanns kvar, om än i mildrad form. I ett annat radioföredrag från våren 1941 om den bortgångne författaren Erik Lindorm gick Silverstolpe tillbaka till den tid då Lindorm började skriva i den radikala tidningen *Naggen*²⁶:

... när jag nu sitter och bläddrar i de fem sex årgångarna, kan jag inte se annat än att tidningen kämpade mot dumbheten, lögnaktigheten och våldet här i världen.

I den lilla skriften *Sveriges livsrum* från samma år propagerade han mot nationalism och krig. Ingen världsdel kan bli självförsörjande, skrev han. Och ”inget talar för att fredens tusenårsrike är färdigt i den stund, då den europeiska kontinenten är samlad i ett storrúm, ett enda stort livsrum”. Silverstolpe refererade Hjalmar Söderbergs ironiska högtidstal vid avtäckningen av Carl X Gustavs ryttarstaty i Stockholm, kungen som drömde om att bli romersk kejsare: ”Vi släppte Norge ... vi skäms inte över att vi vill odla våra åkrar i fred ... ge livsrummet ny betydelse ... Sveriges livsrum är världen.”

1942 blev Silverstolpe speciallärare i nationalekonomi vid KTH i Stockholm. Året därpå publicerade han broschyren *Under knapphetens kalla stjärna* med huvudbudskapet att Sverige trots kriget så långt möjligt borde slå vakt om frihandeln. Texten var formad som en dialog mellan ”professorn”, som uppenbarligen är Silverstolpes alter ego och ”direktören” som är en väsentligt yngre programdirektör på Sveriges Radio och samtidigt direktör för produktionsavdelningen på ett stort filmbolag. Troligen föreställde den senare Manne Berggren, som i dialogen ”gentemot det nationalekonomiska djupsinnet” företrädde ”vad som skulle kunna kallas ett allmänt gott lekmanförstånd”.

Professorn varnade för missuppfattningen att om man köper från utlandet, försvinner pengarna ur landet. Tänk på Robinson Kruse: ”Vårt livsrum är världen ... Krigets verkliga kostnader är i form av förlorade människoliv, statens skulder är inget problem.” Professorn manade vännen direktören: ”Släpp pengarna och håll Dig till livet.” Direktören svarade: ”Jag trodde att Ni nationalekonomer inte kunde tala om annat än pengar.” På det svarade professorn, som alltid tycktes få rätt: ”Nationalekonomi är inte krångligare än livet själv.”

En pedagogisk höjdpunkt

Silverstolpe förekom nu allt oftare i radion. Det verkar ha inspirerat honom till att ytterligare bredda sin pedagogik så att den lättade upp de tunga ekonomiska ämnena med täta hänvisningar till skönlitteratur och vardagsliv. Han var medlem i kooperationen och fick uppdraget av KF att skriva historiken *Den svenska konsumentkooperationens väg*. Den kom 1944, hundra år efter det att tjugufatta fattiga vävare hade skapat ett kooperativ i Rochdale i England. Den blev, anser jag, en höjdpunkt i hans pedagogiska gärning.

Silverstolpe lät läsaren stiga in på ett möte i socialisternas hus i Rochdale i december 1943. Vävaren Howarth talade. Han säger till kamraterna att de skall arbeta för allmän rösträtt och fackföreningar, men att den snabbaste vägen till förbättring av levnadsförhållanden är kooperation. Om vi alla sparar lite kan vi skapa ett gemensamt kapital. Då kan vi upprätta en egen affär med ”rent mjöl i påsen” och ”riktiga vikter”. En röst i salen: ”Jaså vi skall bli kapitalister!” Howarth: ”Ja, men vi skall inte dela ut vinsten till ägarna, utan var och en skall få utdelning på sina köp.” Texten illustrerades med en tidningsrubrik: *”Laboring capitalists, not laborers and capitalists”* (s 14 ff).

Sedan förflyttades läsaren till Sverige. Tegnér skrev om fattigdomen och överskottet av egendomslösa och arbetslösa backstugusittare. Näringsfrihetsförordningen från 1846 gav rätt att öppna salubod på minst tre mils avstånd från närmaste stad. 1848 gavs rätten att bilda aktiebolag utan att riskera mer än aktiekapitalet. Men rätten att bilda ekonomisk förening utan att riskera mer än insatsen var inte ens påtänkt: ”De styrande var beredda att släppa till aktiebolagsformen för de stora kapitalintressenas räkning, men de var fullkomligt främmande för tanken att småfolk skulle kunna samlas kring egna ekonomiska initiativ och därvid behövde en företagsform av särskilt slag” (s 27-29).

De idéer om frihandeln som slog igenom i Sverige vid förra seklets mitt var till fördel för de fattiga (s 30):

Det kom lite av varje in i landet, och någon gång kunde man även i enklare hem kosta på sig en kopp kaffe med socker till, ja, vid ett eller annat tillfälle kunde en unge rentav få en bit bröstsocker, en klump med stora vackra, bruna sockerkristaller och en insmält fiskegarnsända att hålla i.

Almqvist ville i *Den svenska fattigdomens betydelse* göra en dygd av den gamla fattigdomen och ”uppfann” därvid bland annat ”tanken att haven isolerar länderna från varandra”. Detta är ”dårskap, ty havet är den bästa och billigaste färdevägen”. Geijer, som var den som införde begreppet kooperation i Sverige, såg klarare på saken efter sitt besök i England. Också Fredrika Bremer besökte England 1851 och skrev positivt i *Aftonbladet* om de ”*cooperative shops*” hon sett där.

De kooperativa idéerna trängde således in i Sverige längs olika vägar. Särskilt sögs de upp i de ”arbetarföreningar” som bildades och som bestod av en ”egendomlig blandning” människor (s 36):

hantverksmästare, som ville ha tillbaks det gamla och önskade död åt industrin, hantverksarbetare som inte riktigt visste vad de ville, liberala politiker som ivrade för näringsfrihet med folkupplysning och slutligen rena reaktionärer, som gärna ville ta hand om det hela och ställa det i sina egna intressens tjänst.

Eftersom det saknades en lagstiftning för ekonomiska föreningar så tvangs de första svenska konsumentföreningarna välja bolagsformen. Men det gick på tok när man inte kunde följa principen en medlem en röst. De som bildade föreningar dömdes att ansvara personligt om bolaget gick omkull. Detta blev ett stort problem för kooperationen i och med den ekonomiska krisen på 1870-talet (s 37).

Enligt Silverstolpe var bristen på lagar som befrämjade kooperation ett resultat av de stora kapitalägarnas politiska makt. Han citerade ur August Strindbergs *Lilla katekes för underklassen*.

Men kooperationen hade det svårt att göra sig gällande när arbetarrörelsen ”drog arbetarnas intresse och initiativförmåga till sig” och därmed ”undanträngde föreställningarna om den kooperativa rörelsens möjligheter”. En tid blev kooperationen betraktad som småborgerlig eftersom den sades bygga på tron att man kunde bryta med ”Lasalles järnhårda lönelag”, att lönen inte kunde drivas upp över existensminimum (s 80).

I Danmark hade kooperationen större framgångar. Där hade bönderna redan på 1860-talet, långt före bönderna i Sverige, i Grundtvigs anda startat andelsmejerier och andelsslakterier. Där fanns också en lagstiftning som gjorde sådana föreningar möjliga. Först 1895 kom i Sverige en lag om ”registrerade föreningar för

ekonomisk verksamhet”. Först då kunde den kooperativa rörelsen växa på allvar (s 92 ff).

I tidningen *Arbetet* började Axel Danielsson ta sig an kooperationens sak genom en serie artiklar våren 1897. Han skrev att den järnhårda lönelagen var underordnad ”arbetslönens kulturlag” och att konsumentkooperationen kunde hjälpa facket. Han startade föreningen *Pan* i Malmö. A. C. Lindblad startade Kooperativa föreningen *Fram* i Göteborg efter belgisk modell, som innebar att den socialdemokratiska arbetarkommunen stod bakom föreningen och bara medlemmarna där fick återbäring på sina köp. Den fjärde september 1899 bildade 44 ombud för 41 föreningar kooperativa förbundet i Stockholm med Lindblad som dess förste ordförande (s 121 ff).

Inom förbundet fanns olika uppfattningar om man skulle våga konkurrera med grosshandlarna genom att starta en egen partihandel. Det första försöket misslyckades på grund av för liten kapitalbas. Men gradvis kunde man bygga upp verksamheten genom att teckna avtal om leveranser från enstaka företag som exempelvis Pellerins margarinfabrik. Men margarinfabrikanternas förening, sockerindustrin, bankerna med flera gick till attack och bojkottade KF. Då tvangs man starta egen tillverkning. Man startade också ett bokförlag och ett försäkringsföretag. Den lag som förbjöd försäljning till andra än medlemmar ändrades 1911 och tillsammans med prisstegringen under kriget ledde detta till att inte bara arbetare utan också många bönder och tjänstemän gick med (s 160).

Silverstolpe lät sedan Ludvig Nordström, kooperationens vän och författaren till *Lort-Sverige*, stå för det som kanske kan uppfattas som den syntes mellan socialism och liberalism han trodde på själv (s 171):

Det blev hans mannaålders stora lidelse att söka väva med de ekonomiska krafterna som ränningen i väven och människors individuella öden som inslaget, att sträva mot en syntes, där både materiella ting som plogen, ångmaskinen, stenkolen, elektromotorn, bilen och människornas sätt att vara kunde komma till sin rätt. Lyckades han? Delvis och inte helt, som de flesta av oss andra. Det kunde bli ypperliga saker, när inspirationen var som kraftigast och lusten att skildra övervägde lusten att tvinga verkligheten in i formler, som lätt blev lite enkla och torra.

Antalet medlemmar i kooperationen växte från 241 000 år 1920 till 789 600 i slutet av 1942. Storföreningarna växte fram med ”representantförsamlingar” och det vållade debatt. Förbundet förvärvade Gustavsbergs fabriker, man började bygga bostäder och startade korrespondensundervisning. Män som Axel Gjöres, Albin Johansson och Anders Örne ledde processen. De var alla tänkare i Silverstolpes smak (s 208):

Idédiskussionen i Anders Örnes skrifter är långt ifrån att förlora sig i utpekulerade abstraktioner... de föres i omedelbar anslutning till den levande verkligheten ... han har varit praktiker och inte bara teoretiker.

Folkbildaren och den nya tiden

På hösten 1946 satt Silverstolpe tillsammans med Manne Berggren i en radiosändning från Glimslövs folkhögskola, där ”studiefolket” diskuterat radions problem och framtid. De talade om vad den kommande serien *Världen i stöpsleven* skulle innehålla. Ett tema skulle vara den nya maktordningen efter kriget, ett annat ”atomenergin i fredens tjänst”. Men ”Orsa kompani lovar ingenting bestämt”²⁷.

Tre år senare deltog han i ett nytt samtal om världsordningen och freden. En kvinnlig reporter hade ställt frågor till allmänheten om det nya spända världsläget. Silverstolpe talade om Svenska Freds- och Skiljedomsföreningen och om att 70 ledamöter i riksdagen hade anslutit sig till en förening för världsfederalism. Han talade mot ”paktmanin” under mellankrigstiden och för forskning om freden: Kriget använder alla vetenskaper, men det måste skapas en vetenskap om kriget och om vad som skapar fred²⁸:

Ska mänskligheten ta sitt förnuft tillfång eller utplåna sig själv. Ibsens Pebr Gynt samlade en väldig förmögenhet genom att sälja avgudabilder i Asien men delade också ut en del biblar: Kan vi inte då lägga en tusendel av rustningskostnaderna på fredsforskning?

Hans hustru Signhild hade dött redan 1926 och en son hade omkommit i en olycka 1943. Han talade lyriskt om familjen i radioprogrammet *Vardagsmorgon* i september 1949²⁹:

Fjärden ligger vindstilla. Runebergs underbara dikt Morgon om varje morgons hopp kommer i mina tankar. Goethe säger att om du söker oändlighet så försök göra det mesta av ditt ändliga liv. Vi vet inte vad som händer när livet är slut. Vi bör lyda Goethes råd. Det rikaste i livet är gemenskapen mellan man, hustru och barn. Inget annat kommer oändligheten så nära. De ringa tingen är inte ringa – det finns rikedomar att bärga för var och en.

Han lämnade sina offentliga uppdrag, gifte om sig 1951, flyttade till en gård i Uppland och förordnades att upprätthålla professuren i nationalekonomi i Uppsala hösten 1952.

1950 kom det ut en ny och trettonde upplaga av *Nationalekonomi för alla*. Det skulle bli den sista. I en inlindad kritik mot det han uppfattade som en alltmer politiserad vetenskap fortsatte han att hävda sin neutralitet (s 11):

Det är inte vetenskapens sak att väga olika intressen mot varandra. En del säger att nationalekonomin är borgerlig och att den fastnat i vissa klassintressen... Nåväl, så mycket är visst som att företrädare för den nationalekonomiska vetenskapen allt emellanåt har kommit att i sina försök till tolkning av sammanhangen inblanda personliga sympatier för en tingens ordning, som passat dem ganska väl.

Det märktes att han hade svårigheter att anpassa sig till en del av det nya som höll på att hända, både i samhället och i ämnet nationalekonomi. Men han ansträngde sig för att förstå. Det gällde inte minst nya idéer om förhållandet mellan könen (s 117-118):

Kvinnor som i unga år tog yrkesarbete lät sina tankar gå mot ett hem med make och barn. Denna vackra kvinnliga inställning till livet verkade därhän att det blev klennt med yrkesutbildningen och likaså med intresset för de egna fackorganisationerna. Männens var förresten inte särdeles angelägna att bana vägen för det kvinnliga förvärvsarbetet... det var inte mycket bevänt med den manliga uppskattningen av det kvinnliga dubbelarbetet... Kvinnorna kan klara en hel del uppgifter som tidigare ansetts ligga över deras nivå... Och åtminstone i ett avseende är kvinnan alldeles tydligt överlägsen mannen, nämligen när det gäller att föda barn till världen.

I förordet skrev han att han ännu hade ”en del reservationer mot Keynes, men det betyder inte att inte författaren inser det högst märkliga i hans försök att vända på ekonomisk teori”. Han skrev sedan i sin ironiska stil om lågräntepolitiken, som under

30- och 40-talen blev förverkligad i en rad länder: ”Den vilar på en penning- och ränteteori som man inte blir klok på utan att äga sällsynt stort mått av klokhet, vida mer än vad som har kommit författaren av dessa rader till del.”

Ämnet hade börjat springa ifrån honom. 1948 kom Paul Samuelsons över hela världen spridda lärobok *Economics* ut i sin första upplaga och den slog snabbt igenom. Det krävdes nu en del matematiska kunskaper för att förstå både läran om marknaden och den moderna keynesianismen. Silverstolpe kände sig nog inte så hemma i detta nya. Hans lärobok användes i Uppsala vid juridisk fakultet 1952, i Lund 1951-53 och på Lantbrukshögskolan 1954-56. Men sedan försvann den gradvis.

Kanske var det därför han nu försökte bredda sin pedagogiska verksamhet till nya samhällsämnen. 1952 gav han ut *Företags ekonomi för alla* – också den på KF:s bokförlag. I förordet förklarade han syftet: ”Under utformningen av boken har jag särskilt tänkt på företagsnämnderna... Tankarna har också gått till undervisningen i skolor, lägre och högre.” Hans pedagogiska grepp var att konstruera olika fiktiva företag i olika branscher och som verkade på olika slags marknader.

Som vanligt försökte han upprätthålla den vetenskapliga neutraliteten, men han kan inte låta bli att kritisera ”kombinationerna”, det vill säga kartellerna, halv- och helmonopolen. ”Monopolkapitalism kallas detta, med ett slagord som skiljer sig från många andra sådana genom att det ligger en verklig tanke bakom” (s 26).

Med hjälp av företaget ”Snabbmål” tog han upp begreppen kapital, intäkt, kostnad och inkomst. Avskrivningar, lagervärdering och skatteflyktsproblem togs upp med hjälp av ”AB Mineralpapp” och ”AB Fibergolv” fick belysa kapitalanskaffningens problem, dolda reserver och olika sorters aktier. Ett särskilt kapitel ägnades ekonomiska föreningar och enmansföretag. Med ”AB Torvkemi” tog han upp skillnaden mellan konkurrens- och monopolprissättning. Till sist tog han också upp prissbildningen under socialistiska produktionsförhållanden:

Det kan spörjas hur den socialistiska staten skall kunna fastställa en ränteprocent att lånda till efterrättelse vid bestämningen av varupriserna, bostadshyorna inbegripna. Och det är sant att det inte kommer att finnas någon kapitalmarknad, som låter en viss räntesats växa fram. Men också här gäller det att inte låta det bästa vara fiende till det goda.

Det går att till en början mäta till en smula på måfå, och sedan experimentera med lite högre eller lägre siffror.

1955 kom fjärde upplagan av *Vårt ekonomiska liv*. I förordet hade han anpassat sig till en ny ämnesrubrik: "Föreliggande arbete är skrivet med tanke på skolundervisningen i samhällsekonomi (eller nationalekonomi, såsom den äldre och sämre beteckningen lyder)." Hans pedagogiska metod var fortfarande de vardagsnära exemplen. Han lät olika individers vardagsökonomi illustrera "självhushållningens tid", "stadshushållningen" på medeltiden, nationalstatens framväxt från 1500-talet, merkantilismen och den industriella revolutionen.

Han gick över på de olika ideologierna och man anar ett historiematerialistiskt perspektiv (s 14-15):

Den ekonomiska liberalismen ... svarade helt mot de nya industri-företagarnas intressen, men det fanns andra intressen, och de skulle med tiden alltmer låta höra av sig... Millioner av fabriksarbetare fann sig ha fått ut bra litet ur de nya möjligheterna... Känslan av besvikelse blev allmänt förhärskande, och ur denna känsla föddes den åskådning, som fick namnet socialismen ... Den industriella revolutionen födde alltså två vitt skilda samhällsuppfattningar, två ideologier, som stod i det mest bestämda inbördes motsatsförhållande och som med nödvändighet måste komma i strid med varandra.

I fyra kapitel beskrev han sedan samhällets ekonomiska historia och nutid under rubrikerna "Utan produktion blir det ingen konsumtion", "Pengar och priser är till för att reglera produktionen och konsumtionen", "Vad siffrorna för inkomst- och förmögenhetsfördelningen säger" och "Vårt moderna samhällsmaskineri". Det genomgående temat var den ständiga omvandlingen, men också kontinuiteten i det lilla (s 93):

Hur tiderna än har förändrats, kan vi ännu mitt ibland oss se någonting, som liknar den enkla bilden av grottan, elden, flintkniven och gruppen av människor, knutna samman med släktskapets band.

69 år gammal gav sig Silverstolpe också genom *Rikets finanser* in på det område som nu hade börjat kallas offentlig ekonomi. Också nu var upplägget historiskt: "Människan är en samhällsvarelse sa redan Aristoteles." Staten växte fram från militär och kyrka på medeltiden till fattigvård, järnvägar, telegraf- och postväsende på 1800-talet. Då fanns en enighet om statens roll som nu är borta (s 14):

Idag är vi här i landet överens om att de stora ledningsnäten ger sitt bästa, om de görs så omfattande som möjligt, liksom om att privata stormonopol på dessa områden skulle medföra allvarliga olägenheter. Klent är det däremot med enigheten när det gäller förslag om en utvidgad statlig verksamhet inom industrin och handeln eller bank- och försäkringsväsendet.

Silverstolpe gick som alltid en balansgång mellan ytterligheter.

Det kunde i gångna tider duga att regeringsmakten på egen hand sökte sköta rikets affärer, men det dög inte i våra dagar. Den offentliga hushållningen angick alla, och alla hade vi en röst att lägga i vågskålen, när det gällde avvägningen av statens och kommunernas finanspolitik (s 24).

Han hänvisade till Ernst Wigforss skrift från 1927 om *Hur en svensk riksbudget blir till* och yttrade åsikter som tydligt sammanföll med den före detta finansministerns (s 162):

De offentliga utgifterna för allmän förvaltning, rättsskipning, försvar, undervisning, socialhjälp anses ligga på ett högre plan än de enskilda intressena, varmed följer ett solidariskt ansvar för medborgarna, ett ansvar som lämpligen görs gällande i förhållande till vars och ens ekonomiska bärkraft.

Men det fick inte heller gå för långt med fördelningspolitiken (s 165):

Det är kanske så att märkbara skillnader i inkomst efter skatt direkt och indirekt, kan tålas av de flesta med tanke på att skillnaderna kan frammana arbetsinsatser, ny företagsamhet och nytt riskvilligt sparande, som inte skulle kunna påräknas vid en mycket långt driven inkomstutjämning.

Vid 76 års ålder 1967 gav Silverstolpe ut sin sista bok. Den handlade om *Sovjets ekonomiska system*. I stora drag var det som en moderniserad variant av hans kapitel om den sovjetiska ekonomin i *Vår egen tids historia*. Han hade även nu gått grundligt till väga och läst in sig på ny litteratur på ryska, bland annat färskaste upplagan av den officiella sovjetiska läroboken *Politisk ekonomi* och den sovjetiska motsvarigheten till statistisk årsbok. Han gick, som vanligt med hjälp av vardagsnära exempel, igenom skillnaderna mellan den socialistiska planhushållningen och den kapitalistiska marknadsekonomin. Den stora skillnaden mellan öst och väst, skrev han, är att man i öst bara räknar med arbetsinkomster samt att man i väst betraktar naturen som produktiv.

Men även under socialismen måste man använda pengar och räkna med ränta. Redan Lenin kritiserade dem som ville avskaffa pengarna efter revolutionen 1917. Och på senare tid hade man också börjat diskutera reformer i marknadsekonomisk riktning. Professor Lieberman i Charkov vill låta företagen köpa och sälja till varandra mer självständigt. Bilden som Silverstolpe målade upp av den socialistiska ekonomin blev till sist ganska ljus: ”Tydligt kan mycket utträttas på den fredliga produktionens område, när den erforderliga kommandoapparaten finns”(s 119).

Silverstolpes senare böcker hade svårt att hävda sig i konkurrensen med en starkt växande flod av internationell ekonomisk litteratur. Tidsandan skulle snart göra hans texter föråldrade. Som gammal tvangs han bevittna en polarisering inom ämnet, där möjligheten att hålla sig neutral mellan olika ideologier och mellan olika ekonomiska system blev ganska liten.

Gustav Cassel hade skrivit om honom i sin självbiografi att han värderade Silverstolpes kunskaper högt, men att han ändå icke ansåg sig kunna släppa fram honom på den ekonomiska lärarbanan. Nu (1940) hade Silverstolpe dock funnit sin rätta plats i livet och blivit en högt uppskattad populärvetenskaplig författare i ekonomiska ämnen. ”Några egna insatser till den ekonomiska vetenskapens utveckling har han däremot knappast åstadkommit.”

Jag tror att Silverstolpes lärargärning hade en ganska stor betydelse för det ekonomiska tänkandet i folkdjupet, särskilt inom arbetarrörelsen. Därmed hade han kanske en större och varaktigare betydelse för svenskt ekonomiskt tänkande och för svensk ekonomisk politik än våra stora teoretiker Wicksell och Cassel.

Vi fick ingen fri akademi i Göteborg. Men åttio år efter det att Gunnar Westin Silverstolpe utnämndes till professor i nationalekonomi vid Handelshögskolan i Göteborg har förhoppningsvis tidsandan börjar hinna ikapp hans brinnande intresse för kultur och folkbildning.

- 1 Lars Fälting, Karl Erik Gustafsson, Lars Lönnroth, Lars Magnusson och Bo Sandelin har hjälpt mig i arbetet med denna text.
- 2 Lars Lönnroth (2002).
- 3 Lindberg & Nilsson (1996), del I, s 15-18.
- 4 *GP* 30.5 1886, referat efter Lindberg & Nilsson (1996).
- 5 Se Göteborgs Stadsfullmäktiges Handlingar 1887:68 där alla tre förslagen finns med.
- 6 I Lönnroth, J (1989) finns ett utförligt porträtt av Steffen.
- 7 *Sociala Studier* häfte II s 6, 13 och 40.
- 8 Berglund & Grönfors s 42.
- 9 Lindberg & Nilsson s 71.
- 10 Göteborgs Stadsfullmäktiges Handlingar nr 123 1919.
- 11 I Lönnroth 1993 finns utdrag ur de fyras skrifter som tydligt visar deras politiska tendenser.
- 12 Silverstolpe 1916a.
- 13 Silverstolpe 1916b.
- 14 *Ibidem*.
- 15 Silverstolpe 1916c
- 16 Silverstolpe 1923a s 26 och 28.
- 17 Silverstolpe 1922.
- 18 a.a. första upplagan s 73-77 respektive 151.
- 19 Sakkunnigutlåtandet, Steffens del s 122-123.
- 20 Helanders inlagor finns alla redovisade i slutet av sakkunnigutlåtandet.
- 21 Silverstolpe 1927 förordet. I Lönnroth J. 1985 och 1993 finns (ofullständiga) genomgångar av hur läroböcker i nationalekonomi användes i Sverige.
- 22 Berglund & Grönfors.
- 23 a.a. s 186.
- 24 Silverstolpe 1938 s 150
- 25 Programmet sändes 19 mars 1941, inspelningen lånad från Statens ljud- och bildarkiv.
- 26 Silverstolpe 1945 s 39.
- 27 1.9 1946, inspelningen lånad från Statens ljud- och bildarkiv.
- 28 22.4 1949, inspelningen lånad från Statens ljud- och bildarkiv.
- 29 21.9 1949, inspelningen lånad från Statens ljud- och bildarkiv.

Referenser

- Berglund Hadar & Grönfors Kurt, red (1977), *Handelshögskolan i Göteborg 1923-71*.
- Cassel Gustav (1940) *I förnuftets tjänst – en ekonomisk självbiografi* Del I, Natur & Kultur.
- Fälting Lars (1993) *Gunnar Westin Silverstolpe - Nationalekonom och folkbildare*, C-uppsats i ekonomisk historia, Uppsala.
- Handelshögskolan i Göteborg, Årsberättelser.*

- Karleby Nils (1926), *Socialismen inför verkligheten*, Tiden.
- Lindberg Bo & Ingemar Nilsson (1996), *Göteborgs universitets historia* Del I, *På högskolans tid*.
- Lönnroth Johan (1985), *Minervas Uggla*. Arbetarkultur
 – (1989) Ekonomporträttet: Gustaf Steffen. *Ekonomisk Debatt* nr 3
 – (1993) *Schamanerna – Om ekonomi som förgylld vardag* Arena
- Lönnroth Lars (2002), ”Drömmen om en fri akademi i Nordens huvudstad,
Dagens Forskning, 23-24 september 2002.
- Silverstolpe Gunnar Westin (1916a) Det tragiska motivet i Ibsens sista
 dramer, *Forum* nr 31 den 29.7 1916.
 – (1916b) Nobelpriset till Romain Rolland, *Forum* nr 47 den 18.11 1916.
 – (1916c) Recension av Fabian Månssons *Rättfärdiggörelsen genom tron*.
Forum nr 48 den 25.11 1916.
 – (1919) *Kapitalbildning* (avhandling) Stockholms högskola.
 – (1922 – 1950) *Nationalekonomi för alla* (första upplagan 1922, 9: e
 upplagan 1939 och 13: e upplagan 1950) KF.
 – (1922) Växelkursernas gåtor, i *Tidens Kalender*.
 – (1923a) Dan Andersson. Några minnesord. *Ord & Bild*.
 – (1923b) *Ornament och Anfanger*. Tidens förlag.
 – (1927) *Svenskt näringsliv i tjugonde seklet*. Tidens förlag.
 – (1931) *Guldmyntfotens kris*. KF: s småskrifter 2.
 – (1938) Väststånd och fattigdom. Den ekonomiska och sociala omdaning
 1880 till 1930. Del 5 av *Vår egen tids historia*, Yngve Lorents (red)
 Bonniers.
 – (1941) *Sveriges livsrum* Tidens förlag.
 – (1943) *Under knapphetens kalla stjärna*. Wahlström & Widstrand.
 – (1944) *Den svenska konsumentkooperationens väg*. KF: s förlag.
 – (1945) Erik Lindorm. En handfull minnen. Ett radioföredrag från våren
 1941, i *Litterär orientering* av Sven Erik Vingedal (red) Frilansen.
 – (1952) *Företagsekonomi för alla*. KF:s förlag.
 – (1955) *Vårt ekonomiska liv*. Fjärde upplagan. Bonniers.
 – (1960) *Rikets finanser*. Rabén & Sjögren.
 – (1967) *Sovjets ekonomiska system*. Rabén & Sjögren.
- Steffen Gustaf (1906-1912) *Sociala studier*. I två band och sju delar. Hugo
 Gebers förlag.
 – (1909) *Englands samhälls- och kultur*. Bonniers.
- Weibull Curt, Göteborgs Högskola. Dess förhistoria och uppkomst, *Göteborgs
 Högskolas årsskrift* 1941:1, s 3-44.

- Wigforss Ernst (1922a) Recension av Silverstolpes *Nationalekonomi för alla* (första upplagan) *Bokstugan* (Studiecirkornas tidskrift) s 131-133.
- (1922b) Recension av de av Socialiseringsnämnden utgivna texterna Gustaf Steffens *Socialiseringsfrågans förutsättningar och läge i England* och Nils Karlebys *Socialiseringsfrågans förutsättningar och läge i Danmark*, *Bokstugan* (Studiecirkornas tidskrift) s 71-73.